

Frazeologizmai iš anglų kalbos

*Ir danguje, Horacijau, ir žemėj
Daugiau dalykų paslėpta yra,
Negu sapnavo jūsų išmintis.*

Viljamas Šekspyras
Hamletas

Būt ar nebūt – štai klausimas¹ (*To be or not to be – that is the question*) – garsioji anglų literatūros klasiko Viljamo Šekspyro (Shakespeare, 1564–1616) tragedijos „Hamletas“ pagrindinio veikėjo Hamleto monologo frazė, dabar vartojama reikšmėmis „nepaprastai svarbus klausimas“, „abejotinas, neryžtingumas“. Ji bene labiausiai paplitusi Europos kalbose.

Frazeologizmų (anglų mokslinėje literatūroje dažniau vartojamas terminas *idiom* „idioma“) kilmė ir šaltiniai nevienodi. Nors vyrauja pačios anglų šnekamosios kalbos frazeologizmai, gausių jų klodas gautas iš Biblijos, kaip antai, *a voice crying in the wilderness* (lot. *vox clamantis in deserto*) – balsas (, šaukiantis) tyruose; *horse stumbles that has four legs* – arklys ir keturiomis (kojomis) suklumpa, taip pat dažni skolintiniai frazeologizmai (vertiniai) iš lotynų kalbos: *the end crowns the work* (lot. *finis coronat opus*) – pabaiga vainikuoja darbą; *never look a gift horse in the mouth* (lot. *equi donati non inspiciuntur*) – dovanotam arkliui į dantis nežiūri, iš prancūzų kalbos perimti *the game is not worth the candle* (pranc. *le jeu n'en vaut pas la chandelle*) – žaidimas nevertas žvakių; *all cats are grey in the dark* (pranc. *la nuit tous les chats sont gris*) – naktį visos katės pilkos; *dance on a volcano* (pranc. *danser sur un volcan*) – „žaisti su ugnimi“, iš vokiečių kalbos *blood and iron* (vok. *Blut und Eisen*) – krauju ir geležimi (iš kanclerio Oto fon Bismarko (Bismarck, 1815–1898) kalbos Prūsijos reichstage) ir kt.

Frazeologizmai (sparnuoti posakiai, įvairūs kiti vaizdingi pasakymai) į lietuvių kalbą iš anglų kalbos pradėjo ateiti palyginti vėlai, jų ėmė rasti anglų autorių vertimuose XIX–XX amžiuje. Pavyzdžiui, Hamleto monologą „Būti ar nebūti“ ir keletą fragmentų 1880–1884 m. paskelbė Jurgis Zauerveinas, o daugumas Šekspyro raštų lietuvių skaitytoją pasiekė tik per Aleksio Churgino vertimus XX a. viduryje ir antroje pusėje. Anksčiausiai iš anglų kalbos kilusių frazeologizmų ar šiaip vaizdingų posakių vienas kitas randama tik „Tarptautinių žodžių žodyne“ (1936), jų daugėja naujausiuose tarptautinių žodžių žodynuose. Lietuvių kalbos frazeologizmų žodynuose jų kilmė nenurodoma, kartais pažymima vartojimo sritis, pavyzdžiui, *džiunglių įstatymas; karo kirvį užkasti* rš. (Frazeologizmų žodynas, 2001) ir kt. Lietuvių kalba tiesioginių kontaktų su anglų kalba neturėjo, tad frazeologizmai iš anglų kalbos gauti per kultūrinius kontaktus ir neretai per kalbas tarpininkes (dėl to jie vartojami ir daugelyje kitų Europos kalbų). Amerikos anglų kalbos įtaką lietuvių frazeologijai reikėtų specialiaiai panagrinėti, čia paminėsime tik Petro Cvirkos satyriniame romane „Frank Kruk“ (1934) vartojamą posakį *monkės biznis* (*monkey-business*) šnek. „kvailystės, išdaigos, suktybės; nerimtas reikalas“ (angl. *monkey* „beždžionė“, *business* „verslas“).

Nepriskausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. anglų kalba pagal mokinių skaičių progimnazijose ir gimnazijose buvo trečioji (po vokiečių ir prancūzų kalbų). Mūsų laikais pasikeitus politinei kultūrinei situacijai anglų kalba vidurinėse mokyklose vyrauja. Didėjant angliškai besimokančiųjų

¹ Vertė Aleksys Churginas. Vertimo variantas: *Būti ar nebūti – štai mįslė*.

skaičiui, plečiantis ekonominiams ir kultūriniais ryšiams su anglakalbėmis šalimis, pāčiai anglų kalbai tapus pasaulinio prestižo kalba, frazeologizmų gausėja, gaunama jų ir tiesiogiai.

Bemaž visi frazeologizmai iš anglų kalbos yra verstiniai, bet pasitaiko ir vadinamųjų citatų, t. y. posakių, vartojamų lietuvių kalboje originalo kalbos pavidalu, pavyzdžiui, *all right; time is money* ir kt. Čia pateikiama pluoštas grožinėje literatūroje (prozoje), eseistikoje ar šiaip periodinėje spaudoje vartojamų frazeologizmų iš anglų kalbos.

Lietuvių kalbą pasiekę frazeologizmai vieni gauti iš Anglijos (Jungtinės Karalystės), kiti – iš Šiaurės Amerikos rašytojų, istorinių asmenybių, politikos veikėjų raštų. Šekspyras, kurio kūryba po Biblijos laikoma pačiu gausiausiu anglų idiomatikos šaltiniu, be minėto frazeologizmo *būti ar nebūti* (dažnai vartojamo šia sutrumpinta forma), yra sukūręs ir daugiau sparnuotų posakių. Prisiminsime keletą jų.

Žirgą! Žirgą! Pusę karalystės už žirgą! (A horse! A horse! My Kingdom for a horse!) – dramos „Ričardas III“ veikėjo karaliaus Ričardo žodžiai.

Visas pasaulis yra teatras / Ir visi vyrai ir moterys artistai (All the world's a stage / And all the men and women merely players) – posakis iš dramos „Kaip jums patinka“. Jo istorija tokia. Prie teatro, kuriame vaidino Šekspyras, stovėjo Atlanto statula, laikanti ant savo pečių gaublį su emblema *T. M. A. H.*, t. y. *Totus mundus agit histrionem* „visas pasaulis aktorijauja“ (V. Vaitkevičiūtė. *Žodžių ir posakių žodynas*, 1989, p. 471), plg. kitą vertimą: *Visas pasaulis vaidina*.

Žiurkės iš skęstančio laivo (rats deret forsale, leave a sinking ship) – iš komedijos „Audra“.

Kažkas papuvę Danų karalystėje (something is rotten in the state of Denmark) – „Hamletas“ (vertė Aleksys Churginas), plg. dar: *kažkas pašvinkę Danijos valstybėje* (vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas).

Ledai lūžta (the ice has been broken) – posakis iš komedijos „Užsispyrėlės sutramdymas“.

Daug triukšmo dėl nieko (much ado about nothing) – komedijos pavadinimas (vertė Kazys Boruta).

Patrankų mėsa (food for powder) – Falstafo žodžiai dramatinėje dviejų dalių kronikoje „Henrikas IV“, pažodžiui *parako maistas*. Prie šio posakio paplitimo prisidėjo ir tai, kad jis (pranc. *la chaire à canons*) pavartotas prancūzų rašytojo Fransua Renė Šatobriano (Chateaubriand, 1768–1848) pamfletė „Apie Bonapartą ir Burbonus“ (1814) reikšme „siunčiami kariauti ir masiškai žustantys kareiviai“.

Pabaigos pradžia (the beginning of the end) – posakis iš komedijos „Vasarvidžio nakties sapnas“.

Kitų frazeologizmų autoriai yra žymūs Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų praeities ir dabarties kultūros, literatūros ir mokslo veikėjai.

Paraką laikyti sausą (to keep one's powder dry) – šis posakis priskiriamas Anglijos revoliucijos veikėjui generolui Oliveriui Kromveliui (Cromwell, 1599–1658), kuris ragino karius, besikeliančius per upę, pasitikėti Dievu ir „paraką laikyti sausą“, t. y. būti pasirengusius kovai.

Laikas veikia mūsų naudai (time is on our side), pažodžiui „laikas mūsų pusėje“ – Didžiosios Britanijos valstybės veikėjo Viljamo Luarto Gladstono (1809–1898) posakis (1886).

Laikas – pinigai (time is money) – viena iš Amerikos mokslininko ir politikos veikėjo Bendžamino Franklino (1706–1790) taisyklių straipsnyje „Patarimas jaunajam prekybininkui“ (1748).

Žinojimas – jėga (knowledge is power) – maksima iš Apšvietos filosofo, valstybės veikėjo Frensio Beikono (Bacon, 1561–1626) veikalų „Mintys“ (lotynų k. 1597, anglų k. 1598).

Visi žmonės yra gimę lygūs (all men are born equal) – Tomo Džefersono (Jefferson, 1743–1826), vieno iš 56 Anglijos kolonijų atstovų, pasirašiusių Šiaurės Amerikos nepriklausomybės deklaraciją, teiginys.

Kelias į pragarą gerais norais grįstas (*road to hell is paved with good intentions*) priskiriamas anglų leksikografo Samjuelio Džonsono (Johnson, 1709–1784) biografiui Džeimsui Bosvelui (Boswell, 1775).

Mano namai – mano tvirtovė (*my house is my castle*) – šis posakis pavartotas Didžiosios Britanijos politikos veikėjo sero Edvardo Kuko (Coke, 1552–1634) 1628 m. leidinyje „Trečiasis Anglijos įstatymų institutas“, plg. dar *anglo namai – jo tvirtovė* (*an Englishman's home is his castle*).

Meilė iš pirmo žvilgsnio (*love at first sight*) kildinamas iš nebaigtos Kristoferio Marlou (Marlowe, 1564–1593) poemos „Hero ir Leandras“ (maždaug 1593). Daugiau: *Kas moka, tas ir muziką užsako* (*he who pays the piper calls the tune*);

Keisti arklius perkėloje (*to change horses in the midstream*);

Su(si)veržti diržus (*to pull (tighten) one's belt*);

Smūgis žemiau juosmens (*strike (hit) bellow the belt*);

Žirgą galima atvesti prie vandens, tačiau negalima priversti gerti (*you can take the horse to the water, but you cannot make him drink*).

Minėtini taip pat gana plačiai vartojami, tačiau visiems frazeologizmams (idiomoms) būdingų požymių neturintys įvairios struktūros posakiai. Jie įvardija visuomeninio politinio gyvenimo sąvokas ir reiškinius. Pagal turinį skiriami literatūros, muzikos, televizijos srities posakiai.

Geltonoji spauda (*the yellow press*) – posakį pirmą kartą pavartojo JAV laikraščio „New Yorker“ redaktorius Ervinas Vordmanas (Wardmann) 1896 m., o jam atsirasti padėjo tais pačiais metais JAV pasirodęs populiarus komiksas apie berniuką geltonais naktiniais marškiniais (*The Yellow Kid*).

Prarastoji karta (*the lost generation*) – taip amerikiečių rašytoja Gertruda Stain (Stein, 1874–1946) apibūdino jaunuosius rašytojus Viljamą Folknerį (Faulkner), Ernestą Hemingvėjų (Hemingway) ir kitus. Posakį išpopuliarino Hemingvėjaus romano „Ir pateka saulė“ („Fiesta“) (1926) epigrāfas: „Visi jūs – prarastoji karta“.

Muilo opera (*soap opera*) – buitinis melodraminis televizijos serialas, kuriame dažniausiai pasakojama apie šeimos gyvenimą. Pavadinimas kildinamas iš XX a. viduryje JAV išpopuliarėjusių radijo serialų, kurių rėmėjos ir reklamos užsakovės paprastai būdavo muilo gamintojų įmonės.

Iš anglų kalbos yra atėję politikos gyvenimo sąvokų įvardijimų.

Džiunglių įstatymas (*the law of the Jungle*) – iš rašytojo Radjardo Kiplingo (1865–1936) apsakymų rinkinio „Džiunglių knyga“ (1895).

Geležinė uždanga (*iron curtain*) dabartine réikšme „riba, skirianti SSRS bloką ir Vakarų pasaulį“ pirmą kartą paminėta 1945 m. vasario 23 d. laikraštyje „Das Reich“ hitlerinės Vokietijos propagandos ministro Jozefo Gebelo (Goebbels). Posakis ėmė plisti, kai 1946 m. kovo 5 d. anglų premjeras Vinstonas Čerčilis (Churchill) jį ištarė sakydamas kalbą Fultono koledžo bendruomenei apie komunistinį režimą.

Bananų respublika (*banana republic*) – ironiškas posakis apibūdinti mažai šaliai (dažniausiai Afrikos ar Centrinės Amerikos), kurioje vyrauja žemdirbystė, stipriai atsiliekiama nuo pažangos, klesti korumpuota valdžia. Manoma, kad šis posakis pirmą sykį pavartotas JAV rašytojo O. Henrio (1862–1910) knygoje „Kopūstai ir karaliai“ (1904).

Sąžinės kalinys (*prisoner of conscience*) – tai žmogus, dėl taikiai ir nuosekliai skelbiamų politinių ar religinių pažiūrų patiriantis fizinių suvaržymų (yra kalinamas ar pan.). Pirmasis šį posakį pavartojo anglų teisininkas Piteris Benensonas straipsnyje „Užmirštieji kaliniai“ (1961).

Šaudyklinė diplomatija (*shuttle diplomacy*) – taip įvardijamas diplomatinis tarpininkavimas tarp derybose dalyvaujančių, bet tiesiogiai nekontaktuojančių šalių. Posakį išpopuliarino JAV valstybės

sekretoriaus Henrio Kisindžerio (Kissinger) pastangos XX a. 8-ajame dešimtmetyje sušvelninti politinę padėtį Artimuosiuose Rytuose.

Valdžios koridoriai (the corridors of power) – Čarlio Persio Snou (Snow, 1905–1980) knygos pavadinimas tapo valdžios buveinės sinonimu.

Mėlynosios beretės (blue berets) – Jungtinių Tautų taikdarių pavadinimas, atsiradęs dėl jų dėvėtų berečių spalvos.

Smegenų plovimas (brainwashing) – posakis, apibūdinantis įvairias metodikas, pasitelkiamas žmogaus sąmonei paveikti ir kontroliuoti. Manoma, kad pirmasis jį pavartojo JAV žurnalistas Edvardas Hanteris (Hunter, 1902–1978) 1950 m. spalio 7 d. žurnale „New Leader“ (JAV).

Smegenų trestas (brain(s) trust) – tai visuomenės veikėjo, politiko patarėjų grupė, sudaryta iš labai patyrusių įvairių sričių specialistų. Manoma, kad pirmąsyk *smegenų trestas* paminėtas 1899 m. Ohajo valstijos laikraštyje „Daily star“. Posakis išplito, kai taip pradėta vadinti JAV prezidento Franklino Delano Ruzvelto (Roosevelt, 1882–1945) patarėjų komanda.

Protų (smegenų) nutekėjimas (brain drain) – populiarus posakis, apibūdinantis gausią išsilavinusių žmonių emigraciją. Didžiosios Britanijos karališkoji draugija šitaip pavadino Europos mokslininkus ir technikos specialistus, kurie po Antrojo pasaulinio karo vyko gyventi ir dirbti į JAV.

Geležinė ledi (iron lady) – taip dabar kartais vadinamos moterys valstybių vadovės, o pirmąsyk jis pavartotas 1976 m. sovietų žiniasklaidoje Anglijos premjerei Margaret Tečer (Thatcher) apibūdinti.

Pirmoji dama, pirmoji ponija (the first lady) – neoficialus valstybės vadovo žmonos įvardijimas. Manoma, kad posakis pirmąsyk pavartotas 1849 m. JAV prezidento Džeimso Medisono (Madison, 1751–1836) žmonos Dolės Medison (1768–1849) laidotuvėse. Taip šią moterį savo kalboje apibūdino tuometinis šalies prezidentas Zacharijus Teiloras (Taylor, 1784–1850).

Esama iš anglų kalbos atkeliavusių teisės terminų, pavyzdžiui, *kryžminė apklausa (cross examination)*, manoma, pirmąsyk pavartotas 1827 metais.

Per Amerikos anglų kalbą gautas vienas kitas frazeologizmas, atspindintis Šiaurės Amerikos indėnų papročius, pavyzdžiui: *rūkyti taikos pypkę (to smoke the pipe of peace)* – rašytojo Džeimso Fenimoro Kuperio (Cooper, 1789–1851) aprašytas paprotys rūkyti pypkę kaip susitarimo, taikos ir draugystės įrodymą; *karo kirvį iškasti (to dig the hatchet)* „pradėti karą“; *karo kirvį užkasti (to bury the hatchet)* „baigti karą“; posakiai vartojami ir platesnėmis reikšmėmis „pradėti (ar baigti) nesantaiką“.

Panašiai per anglų kalbą iš Indijos tautų kalbų gavome ir posakį *šventoji karvė (sacred cow)*, plg. taip pat iš Kinijos atėjusį posakį *popierinis tigras (a paper tiger)* „baisus kaip tigras, bet iš tiesų nepavojingas“ – Kinijos valstybės vadovo Mao Dzedongo (1893–1976) žodžiai (1946), ir kt.

„Gimtoji kalba“, 2011 m. nr. 7, p. 3–9